

KENTTÄ BOURDIEUN JÄLKEEN

Semi Purhonen & J. P. Roos (toim.): Bourdieu ja minä. Näkökulmia Pierre Bourdieun sosiologiaan. Vastapaino, Tampere 2006.

Sosiologi Pierre Bourdieun kuolema vuonna 2002 synnytti Ranskassa kommenttikirjallisuuden aallon, joka ei varmasti ole vielä lähimainkaan saavuttanut lakikorkeuttaan. Tämä ei ole mikään ihme, sillä Bourdieu oli sekä merkittävä sosiologi – jopa oman koulukuntansa kokoa – että julkinen intellektueli, joka löysi 1990-luvulla poliittisia hengenheimolaisia niin sanotusta globalisaatiokriittisestä liikkeestä. Suomalaiselle lukijakunnalle Bourdieu esiteltiin jo varhain J. P. Roosin toimesta vuonna 1980 ja onkin osuvaa, että nyt Roos on toimittanut Semi Purhosen kanssa teoksen *Bourdieu ja minä*. Kyseessä on samalla sekä ensimmäinen kirjanmitainen yleisesitys Bourdieun tuotannosta suomeksi että tilinpäätös tai arvio sen merkityksestä herran poistuttua kentältä (tai bourdieulaisittain: kentiltä).

Teos koostuu kahdeksasta artikkelista sekä toimittajien yhdessä Keijo Rahkosen kanssa kirjoittamasta laajasta johdannosta. Johdanto ei niinkään esittele kirjan artikkeleita, vaan ennemminkin käy läpi melko perusteellisesti Bourdieun käsitteitä ja tutkimusohjelmaa. Tämä on varmasti paikallaan, koska kirjan artikkelit ovat hajanaisia teemoiltaan eikä mikään niistä keskity esittelemään Bourdieuta yleisesti. Ne on ennemminkin koostettu kunkin yksittäisen kirjoittajien omien intressien pohjalta. Johdannon mukaan Bourdieun suosion syistä ensimmäinen on se, että hän teki monia käsit-

teellisiä innovaatioita (esim. habitus ja kenttä), mutta näitä ei ollut tarkoitettu uudistamaan vain sosiologian teoreettista arsenaalia, vaan myös ohjaamaan empiiristen ilmiöiden tarkastelua. Vastaavallinen teoreettinen ja käsitteellinen mielikuviutus onkin epätavallista empiiristä tutkimusta tekevien sosiologien parissa. Yhteiskuntateoreetikot harvoin myöskään muotoilevat käsitteitään tiukassa vuorovaikutuksessa empiirian kanssa.

Kiinnostavin Bourdieun suosion syitä selittävä seikka liittyy kuitenkin tapaan, jolla hän puolusti sosiologiaa sekä objektiivisena että refleksiivisenä tieteenä. Bourdieun näkemys oli vastakkainen sellaisille hankkeille, joissa refleksiivisyydestä on johdettu relativistinen positio. Hänen mukaansa sosiologia voi paljastaa yhteiskunnallisia totuuksia, mutta näin tehdessään sen tulee myös objektivoida objektivaation subjekti eli omat ennako-oletuksensa. Jotkut ovat pitäneet tällaista objektiivisuutta korostavaa sosiologianäkemyä skientistisenä (esimerkiksi Osmo Kivinen omassa artikkelissaan), mutta mitään periaatteellisia ongelmia ei synny, jos tiede nähdään normaalin päättelyn jatkeena, jossa asioita vain tarkastellaan systemaattisemmin, kontrolloidummin ja tietoisemmin refleksiivisesti. Bourdieu myös esitti objektiivisuuden vastapainoksi varoituksen intellektualismista, jossa tutkija sijoittaa varomattomasti omat teoreettiset konstruktions tutkittaviensa päähän eikä näe sitä, että näissä on usein kyse pelkästään tutkimuksen apuvälineistä. Tällaisen ”skolastisen harhan” vankina hän piti muun muassa rationaalisen valinnan teoriaa.

Siitä, että johdannossa ei varsinaisesti käsitellä kirjan artikkeleita, seuraa se ongelma, että lukijan voi olla itse vaikea sijoittaa niitä kontekstiinsa. Esimerkiksi sekä Osmo Kivisen että Erkki Kilpisen artikkelit kritisivat Bourdieuta pragmatistisista lähtökohdista käsin, mutta kyse on selvästikin hieman erilaisista kannoista. Johdannossa todetaan seuraavaa: ”Siinä missä Kivisen pragmatismien lähde ja Bourdieun pääasiallinen opposentti on John Dewey, on vastaavassa roolissa Erkki Kilpisen artikkelissa C. S. Peirce” (s. 41). Dewey toki esiintyy taajaan Kivisen artikkelissa, mutta oikeampaa olisi ollut todeta, että Kivinen lähestyy Deweya Richard Rortyn esittämän ”uuspragmatistisen” luennan kautta. Tässä paljon kritisoidussa luennassa Dewey on tietämättään kielellisen käänteen mukaisen filosofian ennakoija, vaikka Dewey suhtautui muiden pragmatistien tapaan kriittisesti sellaisiin merkitysteorioihin, jotka rajoittuvat tarkastelemaan kielellisiä ilmiöitä. Rortylainen tulkinta on myös ollut omiaan korostamaan katkoksia pragmatisteiksi miellettyjen ajattelijoiden kesken niin, että esimerkiksi rortylaisille kielellistä käännettä selkeästi laajempaa ”yleistä” semiotikkaa edustava Peirce on yritetty leikata kaanonista pois. Tämä jää kuitenkin lukijalta tietämättä artikkelien taustoittamisen puutteen takia.

Artikkeleista ensimmäisessä Risto Alapuro käsittelee sitä, miten Bourdieu tuli Suomeen ja kaksi seuraavaa artikkeleita ovat enemmän tai vähemmän Bourdieun henkilöhistoriaa valottavia katsauksia, joissa on jonkin verran päällekkäisyyttä. Roos ensin näkin yrittää sosioanalysoida

omaa habitustaan Bourdieun hengessä ja Rahkonen taas tekee saman Bourdieun itsensä habitukselle. Kirjan loput artikkelit ovat teoreettisesti painottuneita ja pelkän Bourdieun ajatusten esittelyn sijasta niissä kritisoidaan ja kehitellään edelleen hänen teorioitaan. Tuhdin teoriapakettin aloittaa Pekka Sulkunen vertailemalla – ehkä hieman yllättävästi – Bourdieun ja Adam Smithin näkemyksiä yhteiskunnallisista rakenteista. Sulkusen mukaan Smithin teoria oli johdatus sellaiseen rakennäkemukseen, jossa rakenteet ovat luokitusakteista riippumattomia objektiivisia tekijöitä, kun taas Bourdieu pyrkii tällaisesta kannasta eroon. Molemmat myös mallintavat yhteiskuntaa talouden pohjalta, mistä johtuen Sulkunen onkin otsikoinut artikkelinsa ”Mikä ihmeen talous?”, vaikka artikkelin fokuksen kannalta informatiivisempaa olisikin ollut tiedustella otsikossa yhteiskunnan tai yhteiskuntarakenteen perään.

Sulkunen esittää, että Ian Hackingin käsitteillä ilmaistuna Bourdieu edusti interaktiivista yhteiskuntarakennäkemystä, jonka mukaan erilaiset luokittelut vaikuttavat ihmisten kokemuksiin ja toimintaan sitä kautta, että toimijat voivat tulla näistä luokituksista tietoisiksi ja ottaa ne huomioon toiminnassaan. Hackingilla on kuitenkin myös käsite luonnollinen luokka, joka viittaa sellaisiin asioihin, joihin yhteiskunnalliset luokitukset eivät vaikuta. Monet mielenkiintoiset ilmiöt, kuten vaikka addiktiot, ovat nimittäin sen tyyppisiä, että niissä on piirteitä sekä interaktiivisista että luonnollisista luokista. Ja kuten Hacking on itse korostanut, interaktiivisten luokkienkin tapauksessa

tärkeintä on spesifioida, mikä on se mekanismi, jonka kautta luokitukset todella vaikuttavat sosiaalista ”konstruoi-vasti”.

Semi Purhosen sukupolvia käsittelevä perinpohjainen artikkeli hämmästyttää lukijaa esittämällä, että sukupolvien tutkimuksessa ei ole havaittu diskursiivisen ulottuvuuden merkitystä. Hämmästyys johtuu siitä, että erilaiset sosiaaliset konstruktionistit ovat korostaneet sen keskeisyyttä jopa liiallisuuksiin asti sosiologian eri osa-alueilla. Sukupolvitutkimuksessa se on joka tapauksessa asia, joka ollaan vasta löytämässä. Purhonen esittää mielenkiintoisen katsauksen generationalismiksi nimeämistään näkemuksista, joiden mukaan sukupolvet ovat ongelmattomasti maailmassa valmiiksi olevia entiteettejä. Hän esittää tällaisten sukupolvien kaikkialla näkevien kantojen vastapainoksi konstruktionistisen tutkimusohjelman, jossa tärkeintä on keskittyä sukupolvikokemusten artikulaatioihin sekä siihen, kuka näitä artikulaatioita esittää ja millä edustusuntuella. Mikä tahansa yhteiskunnallinen luokitus nimittäin voi olla olemassa ”vain sikäli kun sitä edustaa (eli uskottavasti esittää edustavansa) jokin taho” (s. 203).

Ilman sukupolvikokemuksen artikulaatiota ei voi olla sukupolvitietoisuutta eli sukupolvia siinä merkityksessä kuin ne tulee Purhosen mukaan ymmärtää. Hän kuitenkin myöntää, että artikulaatiota edeltää ”aina jokin tiettyjä ihmisiä yhdistävä kokemus” (s. 214), mikä onkin järkevää, ellei ole valmis väittämään, että sukupolvet syntyvät tyhjästä. Heti seuraavalla sivulla kuitenkin esitetään, että tietyn sukupolvitulkin-

nan “alan laajentaminen ei liity mitenkään siihen, kuinka laajaa joukkoa se todellisuudessa koskettaa” (s. 215), mikä on selvässä ristiriidassa kokemuksiä tarkastelemaan pyrkivän “realistisen” sukupolvi-teorian kanssa. Artikulaatiot toki ovat tärkeitä, mutta niitä aina edeltää jokin yhteinen kokemus – useimmiten varmastikin jonkinlainen toiminnan problematisoituminen – jota sukupolven artikulaatiossa pyritään tuomaan julki. Ilman kokemuksellista pohjaa sukupolvien artikulaatiot tuskin ovat kovin pitkäikäisiä, sillä tällöin ne ovat epäonnistuneita lanseerausyrityksiä (joita toki esiintyy taajaan erilaisten lehti-sivuilla). Kokonaiselle ikäluokalle yhteisiä kokemuksia on tietysti harvoita; ehkä vain erilaisten suurien yhteiskunnallisten muutosten kuten sotien yhteydessä.

Kivinen kritisoi Bourdieun kuuluisaa habitus-käsitettä siksi, että “on vaikea ymmärtää, miten joku habitus – periaatteena – synnyttää käytäntöjä, kun kuitenkin käytännöt ja viime kädessä kunkin toimijan toiminta synnyttää habitit eli tavat tai luontumukset niin kuin Kivinen niitä jostain syystä kutsuu” (s. 242). Kivisen mukaan tapojen realisointuminen toiminnassa on helppo ymmärtää pragmatistisesta perspektiivistä, mutta on vaikea nähdä, mihin enää tarvittaisiin tämän lisäksi erillistä habituksen käsitettä. Vaikka pragmatistien tavan käsite onkin habitusta ansiokkaampi prosessuaalisen toiminnan kuvauksena, niin olisin kuitenkin taipuvainen näkemään, että se ei ole mitenkään periaatteellisessa ristiriidassa Bourdieun tutkimusohjelman kanssa. Näin on siksi, että habitus kokoa ansiokkaasti yhteen

tietyntylaiset tavat toimia *erikentillä*. Tavat ovat siis toisiaan seikkoja, jotka realisoituvat toiminnassa, mutta habitus kuvaa sitä, miten tietyt tavat yhdistyvät systemaattisesti toiminnan rationaliteeteiksi tai toimintatapojen kokonaisuudeksi.

Kivinen väittää myös hyvin ongelmallisesti, että sosiaalisilla rakenteilla ei voi olla minkäänlaista kausaalista voimaa, koska ne “eivät voi olla olemassa millään sellaisella tavalla kuin vaikuttavien voimatekijöiden täytyy olla [olemassa]” (s. 253). Kivinen kiistää vastaavasti sen, että myöskään käsitteellisillä luokittelulla voisi olla kausaalista selitysvoimaa. Tällainen näkemys ei millään muotoa juonnu pragmatismista, sillä monet pragmatistiset yhteiskuntatieteilijät (esim. Thorstein Veblen) olisivat kavhaneet Kivisen metodologisen individualismin ontologisoimiselta haaskahtavaa näkemystä. Rakenteet eivät luonnollisestikaan ole itsessään mitään toimijoita ja siksi niiden pitääkin realisoitua toiminnan eli intentionaalisen kausaalisuuden kautta, mutta tämä ei mitenkään riistä yhteiskuntarakenteilta kaikkea selitysvoimaa (vaikka tietyllä tavalla suhteellistaakin sen tai toimijan elaboraationa). Esimerkiksi Kiviselle tärkeät tavat ovat yhteisöllisessä muodossaan juuri rakenteita tai instituutioita muodostavia tekijöitä. Kerran muodostuttuaan niitä ei hevin muuteta – vaikka toki välillä muutetaankin – ja tällöin ne asettuvat toimijoihin vastaan “toisena luontona”.

Hieman toisenlaisen tavan lähestyvä Bourdieuta pragmatistisesta näkökulmasta tarjoaa Kilpinen niin kuin jo mainitsinkin. Hän esittää provokatiivisesti nimetyssä artik-

kelissaan (“Mitä Bourdieulta jäi kesken?”), että Bourdieulta voidaan löytää taloudellisen järjen kritiikki samaan tapaan kuin monilta sosiologian klassikoilta. Bourdieulla tämä kritiikki saa muodon, jossa pyritään osoittamaan, että rationaalisen valinnan teorian mukainen “looginen” toiminta ei ole edes talouden kentällä sitä, mitä ihmiset käytännön tomissaan oikeasti harjoittavat. Taloussosiologisen tutkimusohjelman tulisi tästä syystä keskittyä tutkimaan historiallisia käytäntöjä abstraktien mallien muotoilun sijasta. Kilpinen mukaan tässä ei ole sinällään mitään vikaa, mutta valitettavasti voimme ennakoita uusklassisen taloustieteilijän vastauksen: “Bourdieu keksiikin vain vanhan pyörän uudestaan [sillä] Bourdieun [...] edustama ajattelu on näet vanhastaan tuttua taloustieteessäkin, sitä on noudattanut erityisesti *historiallisena taloustieteenä* tunnettu opinhaara” (s. 270). Historiallinen taloustiede joutui tunnetusti aikanaan huonoon valoon siksi, että sen syrjäytäneet uusklassiset teoreetikot pitivät sitä teoriattomana puuhasteluna. Bourdieun historiallisuutta korostava argumentti siis tuskin vakuuttaa ainoatakaan taloustieteilijää heidän oletustensa virheellisyydestä.

Tästä syystä Kilpinen kritisoi Bourdieun kantaa, jonka mukaan käytännön logiikka olisi jotain varsinaisen logiikan vastaista, ja pyrkii osoittamaan Peirceen nojautuen, että juuri logiikan avulla voimme laajentaa rationaalisuuden alaa taloustieteilijöiden korostaman laskennallisen rationaalisuuden ulkopuolelle. Rationaalisen valinnan teoriaan nojaava uusklassinen taloustieteilijä “tuntee asiasta

vain yhden puolen, välttämättömät (*necessary*) päätteilymuodot. Tällainen ajattelija sivuuttaa tietoa kartuttavan, mutta loogiselta varmuusasteeltaan probabilistiseksi jäävän päättelyn (vastakohtana välttämättömälle, *necessary*)” (s. 282). Taloustieteilijöille voidaan siis osoittaa heidän virheensä nojaamalla logiikkaan, jota vastaan kovin moni tieteilijä ylipäätään tuskin kehittää asettua. Sosiologeillakin on opittavaa Kilpisen näkemyksestä, jonka mukaan käytännön logiikkaa, joka on siis rationaalista, on turha asettaa joksikin logiikalle vastakkaiseksi. Kilpisen päättelyä saattaa tosin olla hieman vaikea seurata, jos ei ole perehtynyt laisinkaan logiikkaan. Toisaalta artikkelista tulee sellainen

olo, että siinä saarnataan taloudellisen järjen rajoista jo kääntyneille eli sosiologiyleisölle. Toivoa sopiikin, että Kilpinen esittää seuraavaksi tärkeän argumenttinsa jollakin uusklassisten taloustieteilijöiden foorumilla (tällöin toki irrallaan Bourdieusta).

Merkittävin Bourdieun tuotannon aihealue, jota kirjassa ei käsitellä omassa artikkelissaan, on maun sosiologia. Sekä Bourdieuhun vasta tutustuvalla että *Distinktio*-teoksen tuntevalle lukijalle olisi ollut hyötyä artikkelista, jossa olisi selvitetty teoksen perusajatuksia ja etenkin sitä, mitä niistä ajatellaan maun tutkijoiden keskuudessa nykyään. Sisäpiiritiedon mukaan tällaista artikkeleita yritettiin kirjaan hankkia, mutta sopivaa ja

suostuvaista kirjoittajaa ei löytynyt. Kyseessä on kuitenkin niin keskeinen aihepiiri, että olisi sopinut toivoa vaikka sitten kirjan toimittajien itse tarttuvan haasteeseen muutenkin kuin vain sivuamalla sitä pikaisesti johdannossa. Jo pelkästään tämän puutteen takia kirja ei voi toimia kattavana katsauksena Bourdieun ajatteluun. Toimittajien mukaan tällaiseen ei ole pyrittykään, mikä on valitettavaa lukijoiden kannalta. Kaiken kaikkiaan *Bourdieu ja minä* on silti ajatuksia herättävä ja Bourdieun tuotannon eri puolia mielenkiintoisella tavalla valottava teos, joka kulunee etenkin sellaisten lukijoiden kädessä, jotka ovat jo valmiiksi tutustuneet Bourdieun ajatuksiin.

Antti Gronow